

IVO POSPÍŠIL

ČESKÁ LITERATURA A JEJÍ MEZINÁRODNÍ SOUVISLOSTI (K českému vydání knihy Hany Voisine-Jechové Dějiny české literatury)¹

Abstrakt

Autor analyzuje *Dějiny české literatury*, které napsala francouzská slavistka českého původu, jež interpretuje vývojový běh české literatury v jejím nejširším evropském smyslu jako výsledek specifických rysů českého národa a jeho kultury pod silným politickým a kulturním tlakem sousedních národů a států. Vývoj české literatury je viděn v osudových antinomických a komplementárních dvojicích (český – německý, český – slovanský, český – polský, český – maďarský, český – slovenský, český – ruský). Jádrem badatelčiny koncepce je středověk a následující vývojové etapy, tj. renesance, humanismus a baroko. Její pojetí literatury je spojeno s koncepcemi jiných druhů umění a kultury obecně. Multikulturní přístup, stejně jako důležitost náboženské a filozofické plurality tohoto kulturního prostoru, česká literatura sledovaná zvnějšku a současně zevnitř činí toto dílo jak úplnou a brilantní monografií stojící mezi personalistickou a poetologickou historií literatury, tak výzvou k vytvoření komplexních dějin české literatury koncipovaných pro budoucí generace.

Abstract

The Czech Literature and Its International Context (On the Czech Edition of Hana Voisine-Jechová's History of Czech Literature)

The author analyses the *History of Czech Literature* written by the French slavist of Czech origin who interprets the course of development of Czech literature in its widest European sense as a result of specific features of a Czech nation and its culture under the strong political and cultural impact of neighbouring nations and states. The development of Czech literature is seen in fatal antinomic and complementary pairs (Czech – German, Czech – Slavonic, Czech – Polish, Czech – Hungarian, Czech – Slovak, Czech – Russian). The kernel of the researcher's conception lies in the Middle Ages and the following stages of development, i.e. Renaissance, humanism, and baroque. Her conception of literature is linked to that of other arts and culture in general. The multicultural approach as well as the importance of religious and philosophical plurality of this cultural space, Czech literature observed from outside and, at the same time, from the intrinsic point of view makes this work both a complete brilliant monograph standing between the personalistic and poetological history of literature and a challenge to the formation of a complex history of Czech literature conceived for future generations.

Klíčová slova

personalistické a poetologické dějiny literatury ■ komparatistické dějiny literatury ■ dějiny literatury – umění – kultura ■ specifika existence české literatury ■ osudové vývojové antinomické a komplementární dvojice v české literatuře

¹ Hana Voisine-Jechová: *Dějiny české literatury*. Z franc. orig. Histoire de la littérature tchèque, Fayard 2001, přel. a rejstříky sestavil Aleš Haman. H & H, Praha 2005. Tato stať vznikla v rámci projektu GA AVČR IAA901640802.

Key Words

personalistic and poetological history of literature ■ comparative history of literature ■ history of literature – arts – culture ■ specific features of Czech literature ■ fatal developmental antinomic and complementary pairs in Czech literature

České vydání původního francouzského originálu, jehož původcem je Aleš Haman, je velmi užitečné z řady důvodů. Na prvním místě stojí ten obligátní: pohled zvnějšku, kniha koncipovaná Českou, ale po potřeby francouzského čtenáře, může vrhnout ostřejší světlo na vývoj české literatury a ukázat ji v evropském a světovém kontextu. O to se zejména v posledních letech příliš nedbá: nejde jen o pořádání konferencí, na nichž jsou přítomni zahraniční bohemisté, ale především o trvalé, nejednostranné a nesenzační obohacování našeho pohledu na českou literaturu za zahraničního hlediska a také – i na to se zapomíná – konfrontaci s ním. Ve světě respektovaná slavistka Hana Voisine-Jechová nám poskytuje jak pohled zvenčí z pozice slavistky (je primárně polonistka), tak zevnitř, neboť je francouzská, ale jistě hlavně česká bohemistka. Pohled na českou literaturu z nadhledu a odstupu ukazuje různé vývojové peripetie české literatury poněkud jinak. Zdůrazňuji, že jádro jejího výkladu spočívá spíše ve starším období, tedy nikoli v nejnovějším české literatuře, ale i tak dává četné odpovědi i na českou literární současnost. Autorce se totiž již na počátku podařilo ukotvit českou literaturu v slovanských a evropských souvislostech, a to nejen tím, že ji přirozeně spojuje s christianizací a obecně s kulturou jako takovou a také s mocenskými zájmy feudálů, ale také proto, že od počátku věnuje mimořádnou pozornost její estetické funkci: tak ostatně nazývá i první část (*Na úsvitu duchovního života a estetického vědomí Čech*).

Periodizaci řešila kompromisem mezi obecně kulturními a historicko-epochálními mezníky, přičemž pro drobnější úsek literárního vývoje použila výlučně nebo takřka výlučně literární kritéria. Jednotlivé části knihy jsou tedy – kromě Hamanova *Úvodního slova k překladu* a autorčiny *Předmluvy* – tyto: *Na úsvitu duchovního života a estetického vědomí Čech* (první kapitola: Pokřestění, politické a ideologické změny, kulturní příslušnost, druhá kapitola: Od slovanské mise k husitství), *Od husitství k osvícenství* (první kapitola: Od náboženského zanícení k teologickému didaktismu, druhá kapitola: Od humanismu k manýrismu, třetí kapitola: Od baroka k osvícenství), *Od romantismu k expresionismu* (první kapitola: Od vlasteneckého a humanitního poselství k poezii existenciálního neklidu, druhá kapitola: Vlastenectví a kosmopolitismus, třetí kapitola: Duchovní hledání a ironický zmatek), *Mezi dvěma válkami (Literatura v samostatném státě)*, *Literatura po roce 1945* (první kapitola: Iluze, krize svědomí a krize hodnot, druhá kapitola: Cesta k literatuře bez ideologického omezení). Kniha má obsáhlou výběrovou bibliografii, v níž podle mého soudu některé i relativně důležité položky patrně z různých důvodů chybějí, rejstříky osob a děl – všechny jsou velmi účelné a užitečné.

Kniha francouzsko-české slavistky o české literatuře představuje po dlouhém čase skutečné dějiny české literatury na srovnávacím pozadí, psané z jednoho,

kompaktního zorného úhlu, nikoli kolektivní práce, sice podrobné, ale přece jen „slepence“ různých pohledů, názorů a stylů, neboť to, že by se poměrně velká skupina lidí v zásadě shodla na pojetí české literatury i v důležitých detailech (neboť co jiného jsou detaily než často to nejpodstatnější z vývoje národní literatury) je podle mě nemožné. Dějiny literatury představují svého druhu „filozofii“ literárního vývoje, tedy musí implicitně obsahovat i teorii literárních dějin a právě to je v knize Hany Voisine-Jechové výrazně, i když nikoli deklarativně obsaženo. Především tu vyniká zásadní teze o nesamozřejmosti existence samostatné české literatury stejně jako českého národa:

„Při setkání s českou literaturou se ihned klade otázka jejího vymezení: lze ji definovat na základě měřítek geografických, etnických nebo jazykových? Hranice země označené dnes jako Česká republika se totiž mnohokrát v průběhu staletí měnily a mnozí zdejší obyvatelé nemluvili česky. Svou kulturu tu rozvíjela německá menšina, avšak tato kultura měla často společné rysy s díly psanými česky, neboť odrážely tytéž životní podmínky a stejné duchovní aspirace. Mnoho spisovatelů, počínaje středověkem až po začátek 20. století, bylo bilingvních a někteří z nich se vyjadřovali, přinejmenším po jistou dobu a v jistých typech děl, ve dvou nebo dokonce ve třech jazycích (česky, německy, latinsky). Čeští panovníci (především ve 13. a 14. století za posledních Přemyslovců a za Karla IV.) nebo česká šlechta přijímali cizince přívětivě, a ti zase navazovali styky s domácími elitami a přispívali ke kulturnímu rozvoji země. Ve 14. století přivábila vědce z různých zemí univerzita založená v Praze; svá díla psali latinsky, v jazyce, jehož používali i vzdělanci českého původu. Ve vědomí duchovní komunity této epochy mizela hranice mezi latinsky píšícími Čechy a cizinci. Kosmopolitismus na dvoře Rudolfa II. na konci 16. a na počátku 17. století posílil znovu příliv cizinců do Čech. Jejich přítomnost poznamenala zemi a naopak, česká kultura a tradice často prosytily jejich díla.“²

V tom je patrně síla i slabost české kulturní a duchovní komunity vůbec: její samozřejmé přesahování a její nesamozřejmá, přesně vymezená identita. Mohli bychom říci, že české země mají z hlediska duchovní kultury jako součást střední Evropy tytéž vlastnosti jako celý tento kulturně geopolitický areál: spojovat, postupovat a prolínat, integrovat, při veškerém „stýkání a potýkání“ spíše tolerantně přistupovat, i když právě to bylo v průběhu dějin nesčetněkrát napadáno a porušováno, až nakonec ve 20. století vyústilo v dramatických a tragických událostech obou světových válek a totalitních režimů. Myslím, že tato koncepce české literatury ji ukazuje v reálném světle nezasaženém idealizací nebo umělými expurgacemi všelikého druhu jako těžce utvářenou, ale snad právě proto nepopíratelnou hodnotu: současně buduje pojetí vývoje české literatury jako relativně kompaktní a transcendingující s kořeny v evropských tradicích, v kulturně jazykovém specifiku a v přesazích, jež sytily evropskou kulturu od raného středověku až po dnešní dobu, ovšem různým způsobem a s různou intenzitou.

² Cit. d., s. 9.

Voisine-Jechová vykládá českou literaturu v symbiózách a osudových dvojicích, dílem komplementárních, dílem antinomických, jak to dějiny přinášely: Češi – Němci, Češi – Slované, Češi – střední Evropa, Češi – Rakousko, Češi – Slováci, okrajově Češi – Poláci, jen stopově Češi – Rusové nebo Češi – Maďaři. Její pojetí současně zvyrazňuje to, co z této podivuhodné reality vyplývá, totiž často groteskní a absurdní vývojové etapy a epizody: jezuité, kteří bojují za češtinu a bádání o češtině, německy píšící čeští vlastenci a celý křivolaký politicko-kulturní vývoj ve 20. století s jeho levicovostí, katolickou a protestantskou orientací, s kulturně politickou činností emigrace. Autorka současně ve stopách dualit Reného Wellka³ ukazuje na duální vývoj české literatury v rovině spirituální – materialistický, katolický – protestantský, levicový – pravicový. Ukazuje se, že to, co je silou české literatury, je vytváření balance těchto všech výše uvedených antinomií a komplementárních dualit: převaha jednoho pólu, resp. likvidace pólu protikladného vždy vedla k oslabení (někdy až katastrofálnímu) esteticko-duchovní funkce české literatury, neboť jejím základním rysem nepřestává být ono prostupování a vzájemnost v nejširším slova smyslu: možná právě proto si někteří myslí, že má i mimořádné evropské poslání.

Celistvost české literatury vytváří především spodní proud kontinuity, která vychází z uvedených duálních kořenů; zdá se, že něco zásadně tuto literaturu mění, ale obvykle tomu tak není: následný vývoj vrátí evoluční kyvadlo zase zpět, ale ovšem nikoli do stejného místa. Síla proporcionality, jistá podoba harmonie provází český literární vývoj od středověku po dnešek, stejně jako kontrastní tendence a protikladné postavy, z nichž mnohé se objevují i ve žhavé současnosti: to zajišťuje české literatuře nutnou dávku plurality a tím i vývojový dynamismus: i v dobách otevřeného politického nebo politicko-mediálního útlaku nebo potlačování nějaké vývojové, ideově tvarové tendence nebo osobnosti se tyto tendence nebo osobnosti – pokud měly nebo mají estetický význam – znovu vynoří, zániknou, dokládajíce tak známou Bachtinovu tezi o velkém čase dějin a vzkříšení každého významu vloženého do literatury. Abychom nemuseli být příliš aktuální, uvedu například dvojici Karel Čapek – Jaroslav Durych: jejich protikladnost má své osobní a etické aspekty, ale v literatuře oba po letech zaujali místo, jež jim náleží.

Pro nejstarší období vývoje české literatury našla autorka velmi šťastně to, co bylo vždy pro českou komparatistickou slavistiku typické: nepřímou totiž navazuje na mediteránní koncepci Franka Wollmana, která směřuje proti umělému rozštěpení Evropy, v podstatě dědictví Imperia Romana, na tzv. Východ a Západ, odkazující k společným středomořským kořenům civilizačním a kulturním; jde zejména o malou podkapitolu *Meze slovanské mise*. I když vývoj českých zemí nakonec směřoval k západní tradici Pax Romana, východní stopa tu zůstala natr-

³ R. Wellk: *Immanuel Kant in England*. Princeton University Press 1931. Týž: *The Two Traditions of Czech Literature*, in: R. W.: *Essays on Czech Literature*. The Hague 1963; pův. in: *Slavic Studies*, ed. by A. Kaun and E. J. Simmons (Ithaca, N. Y., Cornell University Press 1943), s. 213–228. Týž: *The Literary Theory and Aesthetics of the Prague School*. Michigan Slavic Contributions. General Editor: Ladislav Matejka. Ann Arbor 1969.

valo, byť jen jako tenký proud, jenž někdy sílí, jindy slábne, ale nikdy nemizí. Nelze tedy zcela souhlasit s tím, že „stopy slovanské kultury v Čechách se zastavily patrně zde“ (myslí se tím doba od příchodu Konstantina a Metoděje na Velkou Moravu přes tradici Sázavského kláštera a kyjevských svatých k iniciativě Karla IV. a Remešskému (sázavskému) evangeliu, na něž přísahali francouzští králové. Nehledě na poměrně velký časový hiát, jsou zde další, byť uměle, teleologicky, uvědoměle budované souvislosti v novověku a ty jsou dobře známy a míří i k nám jako k celistvému evropanství odkazujícímu k starým mediterránním pramenům, jak o nich píše F. Wollmann v *Slovesnosti Slovanů* (1928), nově editované německy v roce 2003.⁴ Za jádro specifického českého literárního vývoje pokládá Voisine-Jechová jednak samostatnou slovanskou kapitolu, jednak české plodné stýkání s cizími kulturami: kromě slovanské, resp. staroslověnské především s latinskou a německou s vrcholem v české gotice 14. století, zejména za vlády Karla IV., kdy kulminuje český podíl na vývoji evropské (křesťanské) kultury a literatury.

Nicméně i husitství chápe autorka jako přirozené vývojové vyústění, jako radikální projev všeobecné evropské krize dosavadních hodnot, resp. jejich devaluace. Řekl bych, že jakýmsi měřítkem důležitosti té které kulturní epochy jsou postavy, které dosáhly evropského věhlasu: je to nejen Jan Hus, ale také Petr Chelčický, své místo tu najde i mýtus Jan Žižky a Prokopa Holého, z literárních žánrů pak teologická reflexe, list či poslání, didaktický spis, duchovní píseň. Nakolik bylo husitství a jeho duchovní prameny jako hnutí předreformační syce- no z východních zdrojů cestou známých asijských herezí jdoucích od východu počínaje dualismem beroucím asi počátek v buddhismu, tedy manicheismem, zoroastrismem přes gnósi dál na západ k balkánskému bogomilství a ještě dále k albigenkým a zpět na východ k hranicím Čech k valdenským, zůstává jen hypotézou, k níž se v 19. století často kontroverzně obraceli východoslovanští pravoslavní, resp. slavjanofilové – u nás se to většinou odmítalo, ačkoli, myslím, až příliš nediferencovaně. Nicméně ani vývoj přerušovaný husitskou prereformací nestojí mimo autorčinu pozornost: nicméně již názvy kapitol či podkapitol dává najevo převahu českého humanismu nad českou renesancí⁵, v jejímž rámci tradičně zmiňuje Hynka z Poděbrad a další. Nejsm si jist, zda autorka dostatečně výrazně zachytila epochální změnu po zavedení knihtisku – i z hlediska dnešních možností reprodukovatelnosti to byla změna vsutku klíčová, zásadní a mamutí a podepsala se na celém charakteru literární komunikace.

Nepochybně z hlediska světovosti stojí v centru její pozornosti hnutí českých či moravských bratří, kralický překlad bible, dílo Jana Blahoslava a jeho předchůdců. Za vrchol tohoto složitého, přerývaného kulturního vývoje pak pokládá

⁴ Frank Wollman: *Die Literatur der Slawen*. Herausgegeben von Reinhard Ibler und Ivo Pospíšil. Aus dem Tschechischen übertragen von Kristina Kallert. Vergleichende Studien zu den slavischen Sprachen und Literaturen. Herausgegeben von Renate Belentschikow und Reinhard Ibler, Bd. 7. Peter Lang, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2003. ISSN 1434–3193, ISBN 3-631-51849-80. 402 s.

⁵ Viz. M. Kopecký: *Český humanismus*. Praha 1988.

kosmopolitismus na dvoře Rudolfa II. a pak osobnost Jan Amose Komenského, o němž se dodnes často nijak zvlášť nezdůrazňuje, že byl spjat s českými zeměmi, s češtinou a českou literaturou (Comenius). Autorka mu věnuje v podstatě třináct stran textu, správně zdůrazňujíc nejen jeho význam učenecký, ale zejména estetický, umělecký.⁶

Oproti některým dřívějším koncepcím pokládá za další vrchol české literatury dobu barokní zcela v souladu s dnešním poznáním a ukazuje na vývoj k osvícenství: postihuje tím dynamické pnutí, které nabízelo alternativu „měkkého“ osvícenství, stejně jako „měkkého“ romantismu, jež by tolik nepopíraly předcházející vývoj, a my víme, že spodním proudem tu kontinuita přerušena stejně zcela nebyla. Osobně bych věnoval více pozornosti Bedřichu (Fridrichu) Bridelovi, jenž se v posledních letech dočkal v českém prostředí i nových edic a studií, stejně jako jazykovým obranám a rozpravám, jimiž český katolicismus hájil národní zájmy.

Celkově lze říci, že na okraji zůstaly literární žánry, které jsou sice esteticky pokleslé, ale bez nichž si vývojovou dynamiku české literatury představit nelze: knížky lidového čtení (Volksbücher), tzv. lidové baroko, hrůzostrašná próza (obdoba něm. Schauerliteratur, littérature frénétique či noir, Gothic novel apod.). Naopak neopomínají rokové idyly a pokleslý sentimentalismus, který vytvářel místy až jádro národně obrozenských snah a poetiku dobové české literatury až po polovinu 19. století i dále.

Jak charakterizovat české 19. století se všemi procesy, které tu probíhaly? Především větší pozornost měla být asi věnována např. česko-slovenským přesahům, jež se týkaly často klíčových osobností (P. J. Šafárik/Šafařík, Ján/Jan Kollár), česky psané slovenské literatury včetně raného díla L. Štúra, ale také vztahům česko-německým, které byly opět velmi důležité, tedy postupné české literární emancipaci a jejím důvodům, když už tu máme hypotézy Macurovy, ale také názory jeho oponentů. Nejsem si jist, zda úloha J. K. Tyla není výkladově poněkud nedoceněna; naopak K. H. Mácha je vystižen přesně, byť by se tu možná hodilo více ukázat na jeho barokní a a německé kořeny, stejně jako na budoucí přesahy jeho díla – třeba *Krkonošské pouti* – až k surrealismu; adekvátně je vystižena role Havlíčka a Němcové. Poměrně tradičně je vyložen český literární kosmopolitismus, výborné jsou zvláště partie o Vrchlickém a Zeyerovi. Právě zde mohla autorka dále sledovat východní linii v české literatuře, například na dílech Čecha, Zeyera nebo Holečka – bylo by to inspirativní a do značné míry by to vysvětlovalo i něco z první poloviny 20. století. Ve víru národních bojů a fenoménu českého realismu není opomenut Hubert Gordon Schauer, je tu Max Dvořák, Gollova škola, Vlček, Jakubec, Máchal a ovšem T. G. Masaryk jako postava klíčová, i když jeho literární význam by mohl být vyložen kompletněji.

Autorce je jako polonistce nejbližší romantismus, ale i moderna – to jsou její hvězdné hodiny v tomto svazku, i když i tu by mohla reliéfněji sledovat onu dvojí dualitu: tedy spor mezi materiálním a spirituálním a souběžně mezi východním a západním – Otokar Březina může být dobrým příkladem pro všechno. Dobře

⁶ Viz M. Kopecký: *Komenský jako umělec slova*. Brno 1992.

postihla citové zmatky, ale také sílu všudypřítomné ironie (J. S. Machar, V. Dyk, F. X. Svoboda, P. Bezruč aj.). Pokud jde o počátek století, je tu autorka důsledná: neopomíjí ani Otokara Fischera, Otokara Theera, po právu uznale vykládá S. K. Neumanna a další. Solidní jsou partie „na prahu absurdity a smíchu“ (s. 376 n.) o J. Haškovi, L. Klímovi, odstavce o R. Weinerovi, J. Demlovi a J. Florianovi a dobové literární kritice, tj. o F. X. Šaldovi, F. V. Krejčím, M. Martenovi, O. Fischerovi, J. Vodákovi. Pozoruhodná je pasáž o německé literatuře v Čechách (mohli bychom dodat i na Moravě a ve Slezsku), kam je zařazena i proslulá pražská německé židovská literatura v čele s F. Kafkou.

Správně pokládá Voisine-Jechová za přelom ve vývoji české literatury vznik Československa roce 1918 a meziválečné období je tu vyličen jako klíčové pro opětovný návrat českého písemnictví na světové výsluní, což bylo symbolicky potvrzeno až v roce 1984, kdy byla Nobelova cena za literaturu udělena Jaroslavu Seifertovi jako (jak to on sám chápal) představiteli celé silné meziválečné básnické generace. Nevím, zda tu není v duchu dobových polemik opět trochu podceněn J. Wolker, jemuž se kdysi, a možná i nyní, hodně záviděl úspěch, který se ukázal jako trvalý a nikoli dobově náhodný; stručně je vyložen i A. M. Píša, J. Fučík, B. Václavek a Z. Kalandra. Vedle J. Seiferta je tu celá česká modernisticko-avantgardní literatura, zejména poezie, a to slovo „avantgarda“, o němž se často pochybuje, bych tu zdůraznil, stejně jako oponentní linie neokatolickou a neoklasicistickou, jež stejně nemohly neprojít sítí modernistické poetiky, jako startovní plochy českého letu ke světovosti. Při vši urbánnosti moderního českého literárního vývoje tu není opomenut ani ruralismus, třeba v díle J. Čepa, F. Křeliny, J. Knapa a V. Prokúpa. Přece jen bych v partii *Vzpomínky na válku* použil pojmu legionářská literatura než pouhé legionářské téma, je to přece i věc poetiky, obraznosti, záležitost povýtce tvarová až antropologická.

Psychologická próza, byť se v rodí již na sklonku první republiky, dosahuje vrcholu až v době druhé republiky a protektorátu: právě literatura těchto dvou období by možná měla být vyčleněna jako zvláštní, i když delikátní období českého literárního vývoje (V. Řezáč, J. Havlíček, M. Hanuš, E. Hostovský, M. V. Kratochvíl, J. Glazarová, K. J. Beneš). Jaroslav Durych a Vladislav Vančura jako dva antipódi (viz výše K. Čapek) jsou tu vyloženi elegantně, ale podle mého soudu zbytečně eufemisticky z hlediska jejich politického významu; doceněno je dílo J. Schulze, J. Johna a F. Kubky, které se k období 40. let také přimyká. To, co lze ještě ocenit, je pozornost věnovaná expresionistickým, fantaskním a exotickým tendencím (L. Blatný, Č. Jeřábek, J. Weiss, A. Musil, M. Pašek, B. Klička, M. Součková – řekl bych, že poměrně málo – až na výjimky, např. Osvobozené divadlo – je zastoupeno drama, zejména výklad jeho vývoje a poetiky. Marginální je pasáž o německé literatuře té doby (J. Urzidil, L. Fünberg, F. C. Weiskopf, O. Kokoschka jako spisovatel, ale také Jiří či Georg Mordechaj Langer, bratr dramatika a prozaika Františka Langra).

Literatura po roce 1945 je vyložena i s ukázkami v podstatě reprezentativně a sine ira et studio, lze ovšem polemizovat s některými tezemi o představitelích „květnácké“ poezie; liberalizaci režimu, která se projevila větší svobodou v lite-

ratuře, nazývá autorka podle ruského či sovětského modelu „oblevou“. Vzhledem k reálnému významu je poněkud marginalizován L. Fuks, zvýrazněn je naopak B. Hrabal a ovšem M. Kundera ještě coby český autor, snad i L. Vaculík a P. Kohout. Za nejdůležitější rys této části knihy považuji to, že autorka v tlaku politických témat neztratila ze zřetelě hledisko estetické a neobchází ani rozkvět dramatu 60. let 20. století. V literární kritice preferuje určitá jména. V poslední části Cesta k literatuře bez ideologických omezení se výklad rozbíhá do stran, i když nepostihuje zdaleka vše: autorčiny preference jsou více vkusové a osobní, což je ovšem přirozené (D. Hodrová, Z. Brabcová, M. Ajvaz); pozornost věnuje také novým cizojazyčným kontextům.

Kniha Hany Voisine-Jechové vydaná původně pro francouzského čtenáře a pak dobře přeložená a upravená i pro potřeby čtenáře českého, aniž by se setřel základní charakter původního pojetí, je velmi dobře napsaným a kvalitně koncipovaným dílem: škoda, že autorka jako slavistka a komparatistka ještě více nevyužila možnosti intenzivněji konfrontovat českou literaturu s Evropou a se světem, tedy i se světem slovanským, byť tu silné náznaky jsou. Nicméně je to kniha, která usiluje ukázat českou literaturu a „filozofii“ jejího vývoje jako integrální součást evropského a světového vývoje a to je i dnes v této intenzitě poměrně vzácné. Chce to velké nadání, hluboký kulturní záběr a obrovský čtenářský a analytický přehled i znalost rozsáhlé sekundární literatury: to autorka má a tyto znalosti tu prokázala měrou vrchovatou. Řekl bych, že má dobré předpoklady k napsání rozsáhlých, skutečně „akademických“, třeba i vícesvazkových dějin české literatury v mezinárodních souvislostech, což by podle mého názoru měla být „one man/woman show“ – pokud na to najde uprostřed svých širokých zájmů badatelských i beletristických čas. V každém případě je toto dílo ukončený, kompaktní útvar, ale také výzva.